

ZNAČAJ ETIKE U GENETICI

Milan Novakovic

Univerzitet Sinergija, Pravni fakultet, Bosna i Hercegovina.

Phone: 99387-65-661-115, 99387-55.209-849 (phone/fax)

E-mail: ; milanov@telrad.net; milanov@rstel.net;

"Ne poželi smrt neprijetelju, već sebi dug život"

Arapska poslovice

Sažetak: Ništa danas, nije teže ni bolnije no izučivati genetiku u povratiti etiku. i jedno i drugo čovjek čini za rad' boljitka drugog čovjeka i teško stiže do cilja.

Genetika kao naučna oblast proučava nasljedne faktore koji utiču na ljudski raz-voj. Manji stepen naučnih znanja potencira veći stepen "ničijih polja" u kojima se mnoge bolesti pripisuju hereditarnom u izgradnji ljudske sveukupnosti. Savremena nauka poku-šava da pronikne u sve faktore ljudskog kontinuma i bjehehvira, pa genetika sve više do-bija egzakte pozicije koje joj pripadaju suštinski.

Multidisciplinarnost je deotološka pozicija pristupa svim današnjim naučnim pro-učavanjima pa i onim koja uključuju genetiku. Neke nauke su radikalno upletene u ljudski nastanak: psihologija, sociologija, ekonomija i etika. Druge nauke se pobočno na-laze u multidisciplinarnom dodiru nastanka: biologija, biohemija, eugenika, medicina... Veliki broj nauka prati moralno razvoj i nestanak čovjeka: andrologija, politika, ekono-mija, pravo, filozofija sve do frejdovske tanatologije.

Abstract: Today the most difficult thing to do is to study genetics and regain ethics. One does both things in order to provide better to the others. It is difficult to reach the aim.

Genetics, as a science, studies inherited factors, which affects the human development. Lesser degree of scientific knowledge emphasis higher degree of "no ones fields" in which many diseases are attributed to hereditary. Modern science tries to get inside all factors of human continuum and behaviour, and genetics gets more and more its exact position, which naturally belongs to it.

Multidisciplinary is deoteological position of approach to all modern scientific studies, even those studying genetics. Some sciences are radically involved into human beginning among which are; psychology, sociology, economics, ethics. Other sciences are also in multidiscipline touch with beginning: biology, biochemistry, eugenic, medicine. Great number of sciences observes moral development and human beginning: andrology, politics, economics, law, philosophy to Freud's tautology.

1. UVOD

Genetika (grč. *gígnomai* - rađam se, rodim se) nauka o nasljeđu. U filozofskom pogledu genetičan (grč. *genethicós*) odnosi se na postanak - genezu, koji se tiče istorije postanka i razvitka biljaka i životinja, nasljeđa ili nauke o nasljeđu. Humana genetika je naučna disciplinu koja proučava uticaj nasljednih faktora na razvoj čovjeka - individue.

Moralno i deotološko u nauci je danas zamjenjeno standardima i normama koje su nužne u naučnim istraživanjima. Na taj način, čovjek ispoljava svoju kreativnost (1), ali u okvirima normiranosti koja postoji u modernoj medicini i psihijatriji. U normativnom dijelu istina je

kanonična (2), a na susretanju dva kanona (3) se nalazi karakterološka (4) multidisciplinarnost (5). To je deontološka, pravna i egzaktno naučna neophodnost.

2. ISTRAŽIVANJA

2.1 GENETIKA

Biloški faktori u etiologiji mnogih oboljenja u psihijatriji podrazumijevaju uticaj: anatomsko - morfoloških faktora, bioloških, fizioloških, biohemijskih i ostalih (6)...

Genetska epidemiologija prihvata saznanje da dominantno oboljenje u psihijatriji "shizofrenija" javlja češće kod pojedinih porodica (7). Multimorbiditetni rizik za najčešće članove bolesnika (prvi stepen srodstva) je između 4% i 9%. Dalji članovi porodice shizofrenog bolesnika imaju manje šanse da se razbole od shizofrenije" (8).

Postoji više pretpostavki kako se bolest prenosi:

- monogetski- određeni gen je odgovoran za nastanak bolesti,
- poligenetski- bolest je uzrokovana uticajem više gena i
- heterogenetski- bolest nije jedinstvena, nego je heterogena,
- rizik se smanjuje kako se smanjuje broj zajedničkih gena i
- poremećaj se javlja i na majčinoj i očevoj strani (9).

Molekularna genetika je hromozomske analize i vrši se biološkim markerima. Na taj način, dolazi se na polja *lingag* analize koja govori da su osjetljiva mjesta različito diseminovana na genomu. Postoje pozitivni nalazi na hromozomima 13q, 22q, 6p, 8p (6). Postoje: 1. studije linkage analize, 2. studije kloniranja gena, i 3. istraživanje ekspresivnosti (izražajnosti) u mozgu mRNA (10).

Genetika ponašanja (*behavior genetics*) proučava nasledne činioce na osobine i ponašanje, a zasniva se tumačenjem oblika mentalnih zaostalosti ili oboljenja (MKB-10).

Genetička psihologija je genetički strukturalizam sa francuskim uticajem (Pijaže i sar). To je zbir ekspanzivne psihoanalize, sovjetske objektističke škole i bihejviorizma. Genetička psihologija naglašava vezu između genetskog modela i razvoja psiholoških funkcija. U psihološkom pogledu škola preferira saznavne funkcije i tako poprima naziv *kognitivne orijentacije*. Logično mišljenje je osnov moralnog mišljenja, a etika je logika ljudskog djelovanja i fundament za moralno rasuđivanje i djelovanje (11).

Čovjek pod bihejvioralnim uticajima (12) čini ustupke moralnom sudu (13): engl. *compromis compromitans*. Tako čovjek i proživljava između dvije osnovne utrobe - **majčine i zemljine** što su konstante (14). Informacije o kloniranju čovjeka (ne znajući pravnu normu) dovode čovječanstvo na stvarnu zbilju: *kuda ide humana genetika???*

2.2 ETIKA

Eugenika s. eugeneika (gr. *eu*, *geneá* -potomstvo) jedna je od najvažnijih grana socijalne politike (15). To je nauka o uslovima koji vode stvaranju tjelesno i duševno zdravog potomstva, tj. spriječavaju rađanje nezdravog i za život nesposobnog potomstva. Postoje podaci da je 1870. godine F. Galton osnovao naučnu eugeniku.

Pozitivna eugenika se sastoji od popravljanja ljudske vrste (16) reprodukcijom najsposobnijih. **Negativna eugenika** je spječavanje reprodukcije, da ne bi da se ne rađaju ljudi i potom umiru rano. "Narodski i naučno" krvno srodstvo potpomaže pojavu fizičkih i psihičkih nedostataka. **Primjenjena eugenika** omogućava da se izbjegne reprodukcija kad kod oba roditelja postoji visok stepen rizika. Zakonska obaveza je u donošenju seta zakona sa ciljem da se ljudska dostignuća u genetici "previše kanališu i/ili obezvrijede".

Francuski zakon janura 1975. godine nalaže: "trudna žena njeno stanje može da dovede u nepoželjnu situaciju, može da traži od svog ljekara da joj se izvrši prekid trud-noće. Ovaj se prekid može izvesti samo prije isteka desete nedelje trudnoće (17). Zakon dopušta prekid trudnoće i onda kada je poznato da je dijete bilo abnormalno" (18). Mnoge trudnoće u kojima je ugrožena majka i plod predstavljaju ginekološke indikacije za abortus. Zakonski se može izvršiti abortus, ukoliko dva ljekara nakon pregleda iznesu jedinstveno mišljenje o njemu. Taj pristup zavisi od države, i na ovim prostorima se dugo zadržavao u obliku komisije za vještački prekid trudnoće na kraju IV lunarnog mjeseca.

Da li je to novi sukob sa egzotikom i prirodom?

3. NOVE - STARE ETIČKE DILEME:

"Moralne norme se lako shvataju i uče, ali u praksi đavolski teško primjenjuju".

J. Marić

Da li čovjek zna da poštuje ličnost bolesnika?

Da li čovjek zna da poštuje ličnost drugog čovjeka prije koncepcije?

Da li čovjek zna da poštuje ljudsku i medicinsku tajnu?

Da li čovjek zna da poštuje ličnost ljekara u sebi?

Da li čovjek zna kada, kako i gdje će praviti novog čovjeka?

Odnos prema bolesniku je prva obaveza u ljekarskom pozivu. Međutim, još stoji frejdovska teza: *"Tri stvari se nikad ne mogu dovoljno naučiti: biti dobar roditelj, psihoterapeut i narodni predvodnik"*. U etici čovjek ostaje u formi čovjeka ili čovjek nestaje!!!

Koncepcija je početak ljudskog života i rijetko čovjek misli da je koncepcija začinjanje ploda. Kada bi postojala potpuna kontracepcija, ne bi se rađali monstumi (9).

Abortus je smrt *homo novusa*. Ljudi čine zakone da pobacivači opstaju bez po-bačenog k'o da ništa nije bilo. Pravni i etički faktori prate čovjeka pre nastajanja i smrti.

Eutanazija je način završavanja ljudskog života uslugom ljekara koja se čini iz milosrđa. Eutanazija je norma u zakonima od odobravanja do strogog zabranjivanja.

Kodeksi ljekarskog rada su od Hipokratove zakletve do danas. "Teško je zadržati da su moje kolege moja braća" (7), kada se otuđio čovjek(8), da moralno ne zna dali je u krugu rođaka ili braće po materi, a po licenci bi mogao biti, ako bude licenciranja.

Moralne norme se lako shavataju i andeoski uče, ali se u praksi đavolski teško primjenjuju (9). Analiziranjem etičnosti mladalaštva je još sve ukрупnjeno (14). Njihov svemir je iznebesan svim strastima mladalaštva i manje je probojan a više ostrašćeno zaštićen, nego neki udaljeni gens (15). Bitna je razlika između starih i mladih (19): *-prvi ne mogu više da potroše ono što imaju, a drugi mogu sve da potroše samo kada bi imali.*

Kad odrasli odigraju ratnu igru kao djeca i tako se ljute, neka mladost im mora pokazati imaturaciju (20). Imaturacija traži maturaciju (14). Maturacija pripada imaturira-nim bez obzira na životno doba. Kad valja zreti, ne vrijedi dokoniti. Političarenje valja ostaviti onima koji znaju i imaju nešto drugo mjesto znanja (20). Ne vidi se da je ovdje još važna politika (21). Bolje bi bilo odbolovati rane loše politike, pa potom stvoriti zalag za kreativna ulaganja u svjetsku baštinu, ali u drugim okvirima koji ne mogu mimoći etičko, duhovno i kulturno u najširem poimanju. To već ne može biti puka politika.(22)

4. DISKUSIJA

Genetika predodređuje nasljedne osobine čovjeka, Današnja nauka izučavajući genetiku pokušava da mijenja ljudske osobine. Genetska izučavanja imaju neke regule, ali su one sasvim, separatno zastupljene u pojedinim državnim zakonodavstvima. Na taj način

genetska istraživanja se protežu od onih za koja daju svi saglasnost, do dubioznih istraživanja i onih koja su na ivici ljudskog razuma i svake dajmnoinionske etičnosti.

Istraživanja radi spriječavanja oboljenja ili mijenja toka bolesti, poboljšanja kva-liteta ljudskog života su u okvirima svih ljudskih benevolnetnosti. Ona su privilegija bo-gatog dijela svijeta i ostali dio čovječanstva sa radošću čeka takve rezultate.

Druga grupa istraživanja čine "kozmetološki spektar i zasuta su obiljem marke-tinških studija". Na taj način se neka istraživanja nalaze na ivici etičnosti i nužnosti. Radi se o skupim genetskim istraživanjima čiji se cilj samo poboljšanje ljudskog biološkog habitusa. Takva uljepšavanja se ne stvaraju da bi se ljudi više voljeli, nego za neki vid komunikacije na subkluturološkom nivou. Tako izživljavajući svoj život ogroman broj ljudi dolazi na sokratovsku viziju da "*strada ne samo od svojih mana nego i od svojih vrlina*". Čovjek nastada prije nego što postaje savršen, jer savršenim je mjesto u muzeju.

Treći dio istraživanja ide putem da kloniranja. Kloniranje novog podrzumijevali bi istog kao što je bio prethodno samo sa nešto boljim osobinama. Mnogo što - šta ostaje nejasno. Pravo tog i tog čovjeka na kloniranje. Nemanje prava tog i tog čovjeka na kloniranje. Sudbina kloniranih ljudi. Da li biranjem kloniranog čovjek stiže do idealnosti i ne ostavlja prirodi nikakve mogućnosti za mjenjanje običnih ljudskih osobina i čari. Hoće li klonirani ljudi nadvaladati neklonirane? Gdje će živjeti neklonirani kad klonirani zauzmu Planetu. *Homo meducus čeka product homo technicraticusa kao homo novusa.*

5. ZAKLJUČAK

U toj klackalici da očovječi prirodu i o prirodi čovjeka čovjek je sustigao svoje savršenstvo ili još nešto otišao i dalje. Problemi nasaju kada se čovjek žestoku udaljuje od ljudske i sopstvene pridode, kada on gubi mjeru u htjenju. Taj gibitak mjere stavra virtuelni sliku nadčovjeka i subprirode. Sve čini da će još dugo ostali dizdarevićevski majčinski savjet parafrazirano: *Nemoj sine krajem džade pašće crijep i ubiće te. Nemoj ni sredinom puta zgraziće te nešto. Nego idi nako nako. Današnji čovjek bi izgleda i ne samo na zemlji bosanskoj mogao ostati samo "nako nako"...*

LITERATURA

1. Andrić, I. Sabrana dela, "Udruženi izdavači", Beograd, 1981.
2. Aristotel. Politika, "Kultura", Beograd, 1970.
3. Božović, R. Kultura, "Milić Rakić", Valjevo, Naučna knjiga, Beograd, 1990.
4. Dvorniković V. Karakterologija Jugoslovena, "Prosveta", Beograd, 1988.
5. Dostojevski M F. Sabrana dela, Jubilarno izdanje, I.R.O."Rad", Beograd, 1981.
6. Loga S, Fišeković S. Shizofrenija, Medicinski fakultet, Sarajevo, 2002.
7. Kaličanin P. Psihijatrija, "Velarta", Beograd, 2003.

8. Novaković M. [Forensic imp. of rape] Med Pregl. 2006;59 (11-12):567-71.
9. Marić J. Medicinska etika, XI dopunjeno i prerađ. izdanje, "Megraf", Beograd, 2001.
10. Marić J, Lukić, M: Pravna medicina, "Bareks", Beograd, 2001.
11. Marić J. Klinička psihijatrija, IX izdanje, "Megraf ", Beograd, 2001.
12. Moyer K E. Violence and aggression, APWPA Book, New York, 1987.
13. Munro E, Rumagy J. Role of risk assessment in reducing homicides by people with mental illness. Br J P, Vol 176, London, 2000.
14. Novaković M. Zanimanje, (Pravd. knjiga I), "Mix-press", Bijeljina, 2004.
15. Novaković M. Odrastanje, (Krivac, knjiga I), "Most-print", Bijeljina,
16. Novaković M. Stradanje, (Krivac, knjiga II), "Most-print", Bijeljina, 2003.
17. Novaković M. Žrtvovanje, (Krivac, knjiga III), "Most-print", Bijeljina, 2003.
18. Oruč LL, Pojskić N. Shizofrenija i bipolarni afektivni poremećaji u svjetlu molekularno genetičkih otkrića, I Kongres psihijatara BiH, Sarajevo, 2003.
19. Popović M. Kultura i psihijatrija, u "Psihijatrija", Kecmanović, D., Medicinska knjiga, Beograd-Zagreb, 1989
20. Sartre ŽP. Biće i ništavilo (prevod) "Nolit", Beograd, 1980.
21. Selimović M. Sabrana djela, "I. P. Veselin Masleša", Sarajevo, 1977.
22. Tadić Lj. Nauka o politici, I. R. O. "Rad", Beograd, 1988